

finestra

Martha Nussbaum

“Educació per al lucre,
educació per a la llibertat”

Discurs d'acceptació del doctorat honoris causa de la Universidad de Antioquia.
Parque Explora, Medellín, 10 de desembre del 2015

Fotografia: Giovanni Guisado

L'atenció mediàtica sovint fa perdre la perspectiva i situen el que és urgent per sobre del que és important. La immediatesa en què el món occidental viu fa difícil emprendre debats de fons, per exemple, sobre l'educació. La crisi econòmica i les conseqüències envers la població mundial han copat portades i titulars i han continuat deixant de banda àmbits als quals s'ha prestat poca atenció.

L'enfocament marcadament econòmicista i empresarial que està adquirint l'educació a tots nivells, però sobretot la universitària, pot conduir a una pèrdua de valors que faci més dèbils les democràcies occidentals.

Martha Nussbaum (1947), filòsofa nord-americana experta en filosofia antiga i professora de la Harvard University i la Chicago University, planteja en aquest discurs d'acceptació del doctorat honoris causa de la Universidad de Antioquia, els desafiaments de l'educació entorn a la teoria del desenvolupament humà per formar estudiants no només excel·lents en la seva carrera, sinó també crítics i exigents amb la democràcia.

Realment és un gran plaer acceptar un doctorat honoris causa d'aquesta prestigiosa universitat. Vull agrair en particular al rector, el Doctor Mauricio Alviar, al Director de l'Institut de Filosofia, Doctor Francisco Cortés, a la Directora de Relacions Institucionals, Doctora Ariadna González, que ha fet tot el possible per fer-me sentir acollida i ha organitzat el meu viatge, i al Doctor Pablo Javier Patiño, que és qui ha organitzat el programa de les conferències i que tant ha fet per fer possible aquesta visita.

Estem enmig d'una crisi de proporcions massives i greu importància mundial. No em refereixo a la crisi econòmica mundial que va començar el 2008. Almenys llavors tothom sabia que la crisi hi era i molts líders mundials van treballar ràpidament i desesperadament per trobar solucions. Tampoc em refereixo a la crisi creada pel terrorisme internacional, que també és reconeguda per tothom. No, em refereixo a una crisi que passa desapercebuda, una crisi que probablement sigui, en el llarg termini, fins i tot, més perjudicial per al futur de la democràcia: una crisi mundial de l'educació.

Atès que les democràcies del món també estan sent desafiades ara per qüestions de migració, terrorisme i entesa mundial, aquesta crisi de l'educació és potencialment devastadora per al futur de la democràcia al món.

S'estan produint canvis radicals en allò que les societats democràtiques ensenyen a la joventut i aquests canvis no han estat ben pensats. Deteroses de lucre nacional, les nacions i els seus sistemes d'educació estan descartant, amb poca cura, habilitats que són necessàries per mantenir vives les democràcies. Si aquesta tendència continua, les nacions de tot el món aviat estaran produint generacions de màquines útils, en lloc d'una ciutadania plena que puguin pensar per si mateixa, criticar la tradició i entendre el significat dels patiments i èxits d'una altra persona. Quins són aquests canvis radicals? Les humanitats i les arts estan sent eliminades, tant en l'educació primària i secundària com en la tècnica i a la universitària, a pràcticament totes les nacions del món vistes pels responsables polítics com ornaments inútils. En moments en què les nacions han de

Patim una crisi que passa desapercibuda, una crisi que probablement sigui, fins i tot, la més perjudicial per al futur de l'autogovern democràtic: una crisi mundial de l'educació

retallar totes les coses inútils per tal de mantenir la seva competitivitat en el mercat global, aquestes habilitats estan perdent ràpidament el seu lloc en els plans d'estudi i també en les ments i cors de pares i nens. De fet, el que podríem anomenar aspectes humanístics de la ciència i les ciències socials —l'aspecte creatiu imaginatiu i l'aspecte del pensament crític rigorós— també estan perdent terreny a causa que les nacions prefereixen perseguir beneficis a curt termini conreant habilitats útils i altament aplicables, adaptades a finalitats lucratives.

Analitzin aquests dos exemples, tots dos presos dels EUA, però exemples similars sorgeixen a Europa, a l'Índia —on s'ha centrat la major part del meu propi treball de desenvolupament—, a la resta d'Àsia, a Austràlia i per descomptat a Amèrica Llatina i a tot arreu on els polítics veuen l'educació, sobretot, com un mitjà per promoure el creixement econòmic.

A la tardor de 2006, la Comissió sobre el Futur de l'Educació Superior del Departament d'Educació dels EUA, encapçalada per Margaret

Spellings, Secretària d'Educació del govern Bush, va donar a conèixer el seu informe sobre l'estat de l'educació superior a la nació: *A test of leadership. Charting the future of US higher education*. Aquest informe contenia una valuosa crítica a la desigualtat en l'accés a l'educació superior; no obstant això, el seu contingut se centrava únicament en l'educació que genera benefici econòmic nacional. El text apuntava a les deficiències en matèria d'enginyeria, ciència i tecnologia, però no a la investigació científica en aquests camps, sinó a l'aprenentatge de coneixement aplicat, que serveix per generar ràpidament estratègies destinades a l'obtenció de rendes. Les arts, les humanitats i el pensament crític gairebé brillen per la seva absència. En ometre-les, l'informe donava a entendre que no hi hauria cap problema si aquestes capacitats quedessin oblidades per donar espai a altres disciplines de major utilitat —el govern d'Obama, per desgràcia, no ha canviat aquest enfocament.

El 2013, Pat McCrory, escollit recentment governador de l'estat de Carolina del Nord, parlant en un

programa conservador de la televisió nacional, va dir que el seu pla era «ajustar el currículum d'educació al que les empreses i el comerç requereixen per donar feina a els nostres fills» i després va dir que els cursos tradicionals d'humanitats, per aquesta raó, ja no rebrien fons. Va assenyalar la filosofia i els estudis de la dona com dues àrees inútils i que no serien finançades. McCrory realment no té poder per decidir el que es finança, no sense suport legislatiu; i clarament ignorava les nostres estadístiques d'ocupació recents, que mostren que la desocupació entre els estudiants de ciències de la computació és més gran que entre els estudiants d'humanitats; tot i així, les seves paraules reflecteixen una opinió generalitzada.

Hi ha centenars d'històries com aquesta i en sento de noves cada dia. Atès que totes les nacions busquen tan ansiosament el creixement econòmic, s'han plantejat molt poques preguntes, tant en els països desenvolupats com en desenvolupament, sobre el rumb de l'educació i, amb ella, de la societat democràtica. Amb l'afany de la rendibilitat en el mercat global, estan en perill de

Les democràcies del món estan sent desafiadess per qüestions de migració, terrorisme i entesa mundial. La crisi de l'educació és potencialment devastadora

perdre valors preciosos per al futur de la democràcia.

L'afany de lucre suggereix als polítics, més preocupats amb aquestes qüestions, que la ciència i la tecnologia són de crucial importància per a la salut futura de les seves nacions. No es pot plantejar cap objecció a una bona educació científica i tècnica, i no suggereixo que les nacions deixin d'esforçar-se per millorar en aquest sentit. La meua preocupació és que altres habilitats, igualment crucials, estan en risc de perdre en el deliri competitiu; habilitats crucials per a la salut interna de qualsevol democràcia i per a la creació d'una cultura mundial decent, capaç d'abordar de manera constructiva els problemes més urgents del món. Aquestes habilitats estan associades amb les humanitats i les arts: la capacitat de pensar de manera crítica, la capacitat de transcendir les lleialtats locals i acostar-se als problemes mundials com a «ciutadans del món» i la capacitat d'imaginar comprensivament la situació de l'altre.

Plantejaré l'argument seguint el contrast que ja he suggerit amb els

meus exemples: entre una educació que produeixi lucre i una educació per a una ciutadania més incloent. Per pensar en educació per a la ciutadania democràtica, hem de pensar en què són les nacions democràtiques i per què lluiten. Què significa per a una nació avançar, millorar la seva qualitat de vida? D'una banda, vol dir, simplement, augmentar el seu PIB per capita. Aquesta mesura de l'assoliment nacional ha estat durant dècades l'estàndard utilitzat pels economistes del desenvolupament a tot el món, com si es tractés d'un bon indicador de la qualitat de vida general d'una nació.

La meta d'una nació, diu aquest model de desenvolupament, ha de ser el creixement econòmic: sense preocupar-se per la distribució i la igualtat social, ni per les precondicions de la democràcia estable, ni per la qualitat de les relacions de raça i de gènere, ni per la millora d'altres aspectes de la qualitat de la vida d'un ésser humà, com ara la salut i l'educació. Un senyal del que aquest model obvia és el fet que Sud-àfrica sota l'*apartheid* habitualment apuntava índexs de desenvolupament molt elevats. Hi havia una gran quantitat

de riquesa a l'antiga Sud-àfrica i el vell model de desenvolupament recompensava aquest assoliment —o bona fortuna— fent cas omís de les impactants desigualtats distributives, el brutal règim de l'*apartheid* i les deficiències educatives i de salut que l'acompanyaven.

Aquest model de creixement ja ha estat rebutjat per importants pensadors del desenvolupament, però segueix dominant una gran quantitat de formulacions de polítiques. Als defensors del vell model els agrada afirmar algunes vegades que la recerca del creixement econòmic per si sola genera les altres coses bones que he esmentat: salut, educació, política i llibertat religiosa. Per ara, però, en examinar els resultats d'aquests experiments divergents, hem descobert que el vell model realment no genera les coses bones que proclama. La llibertat política i religiosa no segueixen el creixement econòmic, com ho ha demostrat al món l'impressionant èxit de la Xina. Tampoc els èxits en salut i educació estan, per exemple, clarament correlacionats amb el creixement econòmic, com podem veure en els estudis de camp comparatius dels

Amb l'afany de la rendibilitat en el mercat global està en perill la pèrdua de valors preciosos per al futur de la democràcia

diferents estats de l'Índia elaborats pels economistes Amartya Sen¹ i Jean Drèze.²

Quin tipus d'educació suggereix el vell model de desenvolupament? L'educació per al creixement econòmic necessita d'habilitats bàsiques, alfabetització i aritmètica. També necessita que algunes persones tinguin habilitats més avançades en ciències de la computació i tecnologia, tot i que la igualtat d'accés no és extremadament important: una nació pot créixer molt bé mentre la població rural pobre segueix sent analfabeta i mancada de recursos bàsics d'informàtica, mitjançant la formació d'una elit tècnica que faci l'estat atractiu per als inversors estrangers. Els resultats d'aquest enriquiment no arriben a millorar la salut i el benestar de la població rural pobre i no hi ha motius per pensar que

---

1 Amartya Sen (1933) és economista i professor universitari, actualment a la Harvard University. Ha basat el seu treball en temes de fam, teories del desenvolupament humà, l'economia del benestar i els mecanismes subjacents a la pobresa. Va guanyar el Premi Nobel d'Economia el 1998.

2 Jean Drèze (1959) és economista indi d'origen belga i professor universitari a la Delhi School of Economics. Els seus treballs s'han basat en la fam, la desigualtat de gènere, infància i educació.

l'enriquiment requereixi educar-los adequadament. Aquest sempre ha estat el primer i més bàsic problema amb el paradigma del RNB³/capita com a mesura de desenvolupament: es deixa de banda la distribució i, per tant, es pot atorgar una alta qualificació a nacions o estats que contenen desigualtats alarmants. Això és igualment cert pel que fa a l'educació: donada la naturalesa de l'economia de la informació, les nacions poden augmentar la seva RNB sense preocupar-se massa sobre la distribució de l'educació, sempre que creïn una elit competent en tecnologia i negocis.

A banda d'això, l'educació per al creixement econòmic necessita, potser, una familiaritat molt rudimentària amb la història i amb els fets econòmics —per part de les persones que d'entrada han de passar l'educació primària, tractant-se probablement d'una elit relativament

---

3 Renda Nacional Bruta: Conjunt de béns i serveis produïts i venuts pels ciutadans d'un país durant un any. La RNB es diferencia, per exemple, del Producte Interior Brut en què aquest mesura tot el que es produeix «dins» de l'estat, ho hagin produït ciutadans de l'estat o estrangers, mentre que la RNB es fixa en la producció dels ciutadans d'un país en el propi estat o a l'estranger.

petita. Però s'ha d'anar amb compte, no fos cas que la narrativa històrica i econòmica portés a qualsevol pensament crític seriós sobre les classes socials, sobre si la inversió estrangera és realment bona per a la població rural pobre o sobre si la democràcia pot sobreviure enmig d'aquestes desigualtats tan enormes en oportunitats vitals bàsiques. Per tant, el pensament crític no seria part important de l'educació per al creixement econòmic.

He parlat sobre el pensament crític i sobre el paper de la història. Però, què passa amb les arts, tan sovint valorades per educadors progressistes democràtics tant en nacions occidentals com no occidentals? Una educació per al creixement econòmic, en primer lloc, menysprearà aquests aspectes de la formació d'un nen, ja que no semblen conduir directament a aquest creixement. Per aquesta raó, arreu del món, els programes d'arts i humanitats, a tots els nivells, estan sent eliminats a favor de cultiu dels programes tècnics. Però, els que eduquen per al lucre fan més que ignorar les arts, les temen, ja que una afinitat conreada i desenvolupada és un

Als defensors del vell model els agrada afirmar que la recerca del creixement econòmic per si sola genera salut, educació, política i llibertat religiosa

enemic particularment perillós de la poca traça, i la poca traça moral és necessària per dur a terme programes d'enriquiment que ignorin la desigualtat. Parlant de l'educació a l'Índia i Europa, Tagore⁴ va dir que el nacionalisme agressiu necessita ennuvol·lar la consciència moral i, per tant, necessita gent que no reconegui l'individu, que parli argots de grup, que es comporti i vegi el món com els buròcrates dòcils. L'art és el gran enemic d'aquesta poca traça, i els artistes no són els servidors fiables de cap ideologia, ni tan sols bons servidors —sempre demanen que la imaginació vagi més enllà dels seus límits habituals, per veure el món de noves maneres. La famosa universitat de Rabindranath Tagore fundada el 1928 a l'Índia, la Visva-Bharati, que significa «Tot el Món», es va basar en les arts i les humanitats, perquè ell volia crear la base per a una nova nació en la qual la comprensió amable de les diferències conformaria la política i per a la qual les nacions formarien part d'una comunitat global conrea-

da. La seva idea era un experiment radical, molt poc usual avui en dia, amb els polítics apuntant a l'èxit nacional. Per tant, els que eduquen per al creixement econòmic faran campanya perquè les arts no siguin ingredients de l'educació bàsica. Aquest assalt s'està duent a terme arreu del món.

De quina altra manera podríem pensar en el tipus de nació i el tipus de ciutadà que estem mirant de construir? La principal alternativa al model basat en el creixement en els cercles internacionals de desenvolupament, i amb el qual he estat associada, es coneix com el paradigma del desenvolupament humà. D'acord amb aquest model, el que importa són les oportunitats, o «capacitats» que cada persona té, en àrees clau que van des de la vida, la salut i la integritat física fins a la llibertat política, la participació política i l'educació. Aquest model de desenvolupament reconeix que cada persona posseeix una dignitat inalienable que ha de ser respectada per les lleis i les institucions. Una nació decent, com a mínim, reconeix que tots els seus ciutadans tenen drets en aquestes i altres àrees, i elabora

estratègies per posar a la gent per sobre del llinar d'oportunitats en cadascuna. Aquest model encaixa bé amb les aspiracions que es persegueixen en les constitucions de molts països moderns. Tot i que els EUA es diferencien de molts altres països en no protegir constitucionalment els drets econòmics i socials, el model de desenvolupament humà es correspon, malgrat tot, amb l'antiga idea nord-americana que un govern només és legítim si dóna als seus ciutadans oportunitats per gaudir de «la vida, la llibertat i la recerca de la felicitat».⁵

Si una nació vol promoure aquest tipus de democràcia humana, sensible a les persones, dedicada a la promoció d'oportunitats per a «la vida, la llibertat i la recerca de la felicitat» per a tots i cada un, quines habilitats necessitarà produir en els seus ciutadans? Com a mínim, les següents semblen crucials:

---

⁵ Referència a un extracte de la Declaració d'Independència dels Estats Units d'Amèrica. «Sostenim com evidents per si mateixes les següents veritats: que tots els homes són creats iguals; que són dotats pel seu Creador de determinats drets inalienables; que entre aquests drets hi ha el dret a la vida, a la llibertat i a la recerca de la felicitat».

---

⁴ Rabindranath Tagore (1861-1941). Poeta, pensador, filòsof, artista, músic i novel·lista bengalí. Guanyador del Premi Nobel de Literatura (1913).

El que importa són les oportunitats que cada persona té en àrees clau que van des de la vida, la salut i la integritat física fins la llibertat política, la participació política i l'educació

- La capacitat de deliberar correctament sobre els problemes polítics que afecten la nació, per tal d'examinar, reflexionar, discutir i debatre, sense dependre ni de la tradició ni de l'autoritat.
- La capacitat de pensar en el bé de la nació com un tot, no només del propi grup local, i per veure la pròpia nació, al seu torn, com a part d'un ordre mundial complex en què un ampli ventall de problemes requereixen d'una deliberació transnacional intel·ligent per a la seva resolució.
- La capacitat de preocupar-se per la vida dels altres, d'imaginar el que les polítiques de molts tipus signifiquen pel que fa a les oportunitats i experiències d'un dels seus conciutadans, de diferents tipus i per a la gent fora de la seva pròpia nació.

Abans que puguem dir alguna cosa més sobre l'educació, però, ens cal entendre els problemes que enfrontem en el procés de fer dels estudiants ciutadans democràtics responsables, capacitats per articular un pla de desenvolupament humà.

Què hi ha a la vida humana que fa que sigui tan difícil sostenir les institucions democràtiques igualitàries i tan fàcil caure en jerarquies de diversos tipus, o pitjor encara, en l'hostilitat violenta entre projectes col·lectius? Siguin quines siguin aquestes forces, en última instància és contra elles que la veritable educació per al desenvolupament humà ha de lluitar; per això, aquest model d'educació, com he argumentat seguint les idees de Gandhi, ha de comprometre's amb el xoc de civilitzacions intern a cada persona, atès que el respecte pels altres s'oposa a l'agressió narcisista.⁶

El xoc intern es pot trobar en totes les societats modernes, en diferents formes, ja que totes contenen lluites per la inclusió i la igualtat, sigui el centre neuràlgic d'aquestes lluites, els debats sobre la immigració, la reconciliació de les minories religioses, racials i ètniques, o la igualtat de gènere o la discriminació positiva. A totes les societats, també, hi ha forces de la personalitat humana que militen contra el reconeixement

⁶ NUSSBAUM, Martha. *The clash within: democracy, religious violence, and India's future*. Londres: Belknap Press of Harvard University, 2008.

mutu i la reciprocitat, així com forces de la compassió que donen a la democràcia un fort suport.

Aleshores, què sabem fins ara sobre les forces de la personalitat que s'oposen a la reciprocitat democràtica i al respecte? En primer lloc, sabem que la gent té un alt nivell de respecte a l'autoritat: el psicòleg Stanley Milgram⁷ va experimentar amb subjectes disposats a administrar un nivell molt dolorós i perillós de descàrrega elèctrica a una altra persona, sempre que el científic de guàrdia els digués que el que estaven fent estava bé, fins i tot, quan l'altra persona estava cridant de dolor la qual cosa, per descomptat, va ser fingida per tal de poder dur a terme l'experiment. Solomon Asch,⁸ anteriorment, va mostrar que els subjectes experimentals estan disposats a anar en contra de la clara evidència dels seus sentits quan tothom al seu voltant estan fent

⁷ Stanley Milgram, (1933-1984) psicòleg nord-americà que va experimentar sobre la teoria de l'obediència a la autoritat.

⁸ Solomon Asch, (1907-1996) psicòleg nord-americà d'origen polonès conegut pels seus treballs sobre la influència de la pressió del grup envers les persones. Expert en psicologia social.

Hi ha molta feina feta mostrant com l'actitud de repudiar a un grup social és present en l'antisemitisme, el racisme, el sexisme i l'homofòbia

judicis sensorials erronis: la seva investigació, molt rigorosa i tantes vegades confirmada, mostra el servilisme inusual dels éssers humans normals davant la pressió de grup. Tant el treball de Milgram com el d'Asch han estat emprats de manera efectiva per Christopher Browning⁹ per il·luminar el comportament de joves alemanys en un batalló de policia que va assassinar jueus durant el nazisme. Tan gran va ser la influència de la pressió de grup i de l'autoritat en aquests joves que, com mostra Browning, els que no aconseguien convèncer-se a si mateixos de disparar als jueus se sentien avergonyits de la seva debilitat.

Una altra investigació demostra que gent aparentment normal està disposada a involucrar-se en comportaments humiliants i estigmatitzadors si la seva situació està configurada d'una manera determinada, col·locant-los en un paper dominant i mostrant-los-hi que els altres són els seus inferiors. Un exemple particularment esgarrifós implica nens

en edat escolar, els professors dels quals els donen a entendre que els nens amb ulls blaus són superiors als nens amb ulls foscos. S'esdevé un comportament jeràrquic i cruel. El professor, aleshores, dóna a entendre que hi ha hagut un error i que de fet els nens d'ulls foscos són superiors i els d'ulls blaus inferiors. El comportament jeràrquic i cruel simplement s'inverteix: els nens d'ulls marrons semblen no haver après res del dolor de la discriminació. Potser l'experiment més famós d'aquest tipus és el de Philip Zimbardo¹⁰ a la presó d'Stanford, en què es va trobar que els subjectes, als quals se'ls van assignar a l'atzar els rols de guàrdia de la presó i pres, van començar a comportar-se de manera diferent gairebé immediatament. Els presoners es van fer passius i depressius, i els guàrdies van fer servir el seu poder per humiliar i estigmatitzar. Crec que aquest experiment va ser mal dissenyat de nombroses maneres i, per tant, és menys conclouent: per exemple, Zimbardo va donar instruccions elaborades als guàrdies,

dient-los que el seu objectiu havia de ser induir sentiments d'alienació i desesperació en els presoners.

Una altra investigació sobre la repulsió —a partir de la qual he pensat escriure un llibre sobre el seu paper en la desigualtat social— mostra que la gent està força incòmoda amb els signes de la seva pròpia animalitat i mortalitat: la repulsió és l'emoció que vigila la frontera entre nosaltres i altres animals. A gairebé totes les societats, no n'hi ha prou amb mantenir-nos lliures de substàncies de rebuig corporal que són, segons els psicòlegs, «recordatoris animals». Per contra, les persones creen grups subordinats d'éssers humans que són identificats com a repugnants i contaminants, dels que es diu que són bruts, pudents, portadors de malalties i així successivament. Hi ha molta feina feta mostrant com aquesta actitud és present en l'antisemitisme, el racisme, el sexisme i l'homofòbia.

Què més sabem? Sabem que aquestes forces cobren molt més poder quan la gent és anònima o no és tinguda personalment com a responsable. Les persones actuen molt pitjor

⁹ Christopher Browning (1944) és historiador i professor universitari retirat nord-americà, expert en l'Holocaust.

¹⁰ Philip Zimbardo (1933) és psicòleg i divulgador nord-americà expert en comportament social i psicologia socials. Ha estat president de l'associació nord-americana de psicologia.

Les persones actuen molt pitjor sota l'emparedat de l'anonimat, com a parts d'una massa sense rostres, que quan estan vigilats i han de retre comptes com a individus

sota l'emparedat de l'anonimat, com a parts d'una massa sense rostres, que quan estan vigilats i han de retre comptes com a individus. Qualsevol que hagi violat el límit de velocitat i després alentit en veure un cotxe de policia en el mirall retrovisor, sabrà com de generalitzat està aquest fenomen. En segon lloc, les persones es comporten malament quan ningú aixeca una veu crítica: els subjectes d'Asch van acceptar el judici erroni quan totes les altres persones a les que consideraven companys en l'experiment —i que en realitat treballaven per l'experimentador— coincidien en l'error; però si una sola persona discrepava, se sentien lliures per seguir la seva pròpia percepció i judici. En tercer lloc, la gent es comporta malament quan els éssers humans sobre els que tenen poder estan deshumanitzats i desindividualitzats. En un ampli ventall de situacions, la gent es comporta molt pitjor quan «l'altre» es representa com un animal o només com a portador d'un nombre en lloc d'un nom. En pensar en com podríem ajudar els individus i les societats a guanyar el joc intern de civilitzacions en cada persona, faríem bé en imaginar com utilitzar aquestes tendències per al nostre benefici.

L'altra cara del joc intern és la capacitat creixent dels nens de ser compassius, de veure a una altra persona com un fi i no com un simple mitjà. Com ho ha demostrat el psicòleg Paul Bloom,¹¹ nens de tan sols un any d'edat tenen la capacitat de prendre la perspectiva d'una altra persona —però, en un primer moment, aquesta capacitat s'utilitza per controlar els moviments dels altres, especialment dels pares. No obstant això, a mesura que passa el temps, si tot va bé, els nens senten gratitud i amor cap a éssers diferents que donen suport a les seves necessitats i, per tant, arriben a sentir culpa per les seves pròpies agressions i veritable preocupació pel benestar de l'altra persona. A mesura que la preocupació es desenvolupa, condueix a un desig cada vegada més gran de controlar la pròpia agressió: el nen reconeix que els seus pares no són els seus esclaus, sinó éssers independents amb dret a les seves pròpies vides. Aquests reconeixements són típicament inestables, ja que la vida humana és un afer incert i tots sentim ansietats que ens

11 Paul Bloom (1963) és psicòleg nord-americà d'origen canadenc, professor a la Yale University.

porten a voler més control, incloent el control sobre altres persones. Aquí és on l'educació és crucial: una bona educació pot portar els joves a sentir genuïna compassió per les necessitats dels altres i pot conduir a veure'ls com a persones amb drets iguals als seus.

Ara que tenim una idea del terreny en què opera l'educació, podem tornar a les idees que he esmentat abans, dient algunes coses provisionals i incompletes, però malgrat tot, radicals en l'actual cultura mundial, sobre les habilitats que una bona educació hauria de conrear. Em centraré en l'educació universitària, però per descomptat aquestes habilitats necessiten ser conreades a partir d'una edat molt més primerenca.

Però abans de començar, vull abordar una objecció que sens dubte ja està en les seves ments: «La formació no t'ha d'ajudar a aconseguir una feina?» Les famílies fan sacrificis per a l'educació superior i volen garanties que les seves despeses donaran lloc a oportunitats d'ocupació. Ja he dit que, de fet, si més no als EUA, als estudiants d'humanitats els va molt bé en el mercat

Una bona educació pot portar els joves a sentir genuïna compassió per les necessitats dels altres i pot conduir a veure'ls com a persones amb drets iguals als seus

laboral i millor que als estudiants de ciències de la computació. Però no vull basar el meu argument en les vicissituds del mercat. Aquí puc dir que tenim motius per estar molt orgullosos de la saviesa inherent al model nord-americà d'educació superior. A la majoria de països del món, l'estudiant ha de triar un sol tema en l'àmbit universitari i dedicar-s'hi a temps complet: ja sigui tota la literatura o cap literatura, ja sigui tota la filosofia o cap filosofia. Tenint en compte aquesta elecció extrema, no és d'estranyar, en l'entorn econòmic actual, que molts pares i joves s'apartin de les humanitats —tot i l'evidència que els ocupadors valoren realment les habilitats que produeixen— i, fins i tot, de la part teòrica de la ciència —i s'aferren més estretament a estudis preprofessionals. Però els EUA, juntament amb Corea del Sud, Escòcia, i en part, els Països Baixos, i juntament amb un nombre creixent de noves universitats en molts altres països, prenen un camí diferent. Oferim una educació centrada en un tema important, que sovint, encara que no sempre, serà entès com a preparació per a una carrera. Però combinem això amb un component

d'arts liberals, que està pensat com a preparació per a la ciutadania i la vida. El model d'arts liberals ha estat ben desenvolupat a Amèrica Llatina principalment per distingides universitats jesuïtes, que han reconegut des de fa temps el valor de l'estudi de la filosofia i altres humanitats a nivell universitari. Però les universitats públiques no sempre han seguit aquest exemple. Esperem que aquí a Colòmbia, on hi ha un interès entusiasta per la filosofia, aquesta distingida universitat assumeixi el lideratge en la defensa d'una preparació rica per a la ciutadania.

Tres valors són particularment crucials per a una ciutadania democràtica decent. El primer és la capacitat socràtica d'autocrítica i pensament crític sobre les tradicions pròpies de cadascú. Com sosté Sòcrates, la democràcia necessita ciutadans que puguin pensar per si mateixos, en lloc d'inclinar-se davant l'autoritat, que puguin raonar junts sobre les seves opcions en comptes de negociar els seus arguments i contraarguments. Ell es va comparar a si mateix amb un tàvec a la part posterior de la democràcia, que va comparar amb

un noble, però lent cavall:¹² el picava per tal que es despertés i portés a terme els seus afers de forma més responsable.

El pensament crític és particularment crucial per a la bona ciutadania en una societat que ha d'afrontar el fet que existeixin persones que difereixen segons ètnia, casta, religió i profundes divisions polítiques. Només tindrem l'oportunitat d'un diàleg adequat que travessi fronteres si els ciutadans joves saben com participar d'entrada en el diàleg i la deliberació. I només sabran com fer-ho si aprenen a examinar-se a si mateixos i a pensar en les raons per les quals són proclius a donar suport a una cosa en comptes de a una altra —en lloc de, com passa sovint, veure el debat polític simplement com una forma de envaniment o d'assoliment d'un avantatge particular. Quan els polítics fan propaganda simplista a la seva manera, ja que els polítics de tots els països tenen una manera

---

12 «Car si em mateu no us serà pas fàcil de trobar un altre home —us ho dic encara que sembli ridícul— adjudicat a la ciutat pel déu com l'esperó a un cavall gran i de bona raça però un poc indolent per la seva mateixa grandària i necessitat d'ésser excitat». PLATÓ, *Diàlegs I. Defensa de Sòcrates*.

La democràcia necessita ciutadans que puguin pensar per si mateixos en lloc d'inclinar-se davant l'autoritat, que puguin raonar junts sobre les seves opcions

de fer-ho, els joves només tindran l'esperança de preservar la seva independència si saben com pensar críticament sobre el que escolten, posant a prova la seva lògica i imaginant alternatives per a aquesta.

Els estudiants exposats a la instrucció en pensament crític aprenen, alhora, una nova actitud davant els que discrepen d'ells. Aprenen a no veure'ls com a enemics a derrotar, sinó com a persones que tenen raons per a pensar el que pensen. En reconstruir els seus arguments pot resultar que, fins i tot, comparteixin algunes premisses importants amb el «bàndol» d'un mateix i tots dos entendrem millor d'on vénen les diferències. Podem veure com això humanitza «l'altre» polític, fent que la ment vegi l'oponent com un ésser racional que pot compartir almenys alguns pensaments amb el grup al que pertanyem.

La idea que cadascú assumeixi la responsabilitat del seu propi raonament i intercanviï idees amb altres en un ambient de respecte mutu a la raó és essencial per a la resolució pacífica de les diferències, tant dins un país com dins un món cada cop

més polaritzat pel conflicte ètnic i religiós. És possible, i essencial, fomentar el pensament crític des que s'inicia l'educació. No obstant això, durant la formació universitària es pot ensenyar amb nova sofisticació i rigor a través de cursos d'ètica filosòfica i l'estudi minuciós de grans textos com ara els diàlegs de Plató que mostren el valor d'aquesta capacitat i desafien els estudiants a participar-ne.

Considerem ara la importància d'aquesta habilitat per a l'estat actual de les democràcies pluralistes modernes inserides dins un potent mercat global. En primer lloc, podem adonar-nos que, fins i tot, si només estiguéssim apuntant a l'èxit econòmic, no només a curt sinó a llarg termini, els principals pensadors empresarials han fet èmfasi en què els executius entenguin bé la importància de crear una cultura corporativa en la qual veus crítiques no siguin silenciades, una cultura tant de la individualitat com de la rendició de comptes. Per aquestes raons, la Xina i Singapur, que certament no estan buscant formar ciutadans democràtics, han impulsat recentment reformes educatives massives per

introduir un pensament molt més crític en tots els nivells del currículum —tot i que no se n'alegren quan el pensament crític es filtra en l'àmbit polític.

Però el nostre objectiu, ja ho he dit, no és simplement el creixement econòmic, així que dirigim-nos ara a la cultura política. Com he dit, els éssers humans són propensos a estar al servei de l'autoritat i la pressió de grup; per tal de prevenir atrocitats necessitem contrarestar aquestes tendències, produint una cultura de la dissidència individual. Asch va trobar que quan una sola persona en el seu grup d'estudi defensava la veritat, altres el seguien, de manera que una veu crítica pot tenir grans conseqüències. En fer èmfasi en la veu activa de cada persona, també promovem una cultura de la rendició de comptes. Quan la gent veu les seves idees com a responsabilitat seva, és més probable, també, que vegin les seves obres com a responsabilitat pròpia. La vida examinada de Sòcrates desperta la consciència moral.¹³

---

13 Segons Plató, Sòcrates va afirmar, davant del tribunal que el va condemnar a mort, que «una vida

Que cadascú assumeixi la responsabilitat del seu propi raonament i intercanviï idees amb altres en un ambient de respecte mutu a la raó és essencial per a la resolució pacífica de les diferències

La segona característica clau del ciutadà democràtic modern, diria jo, és la capacitat de veure's a si mateix com a membre d'una nació i un món heterogenis, entendre alguna cosa de la història i el caràcter dels diversos grups que l'habiten. El coneixement no és garantia de bon comportament, però la ignorància és una garantia virtual de mal comportament. Al nostre món abunden els estereotips culturals i religiosos simples —per exemple, l'equació reduccionista de l'Islam amb el terrorisme—, i la primera forma de començar la lluita contra aquests estereotips és assegurar-se que des d'una edat molt primerenca els estudiants aprenguin a relacionar-se d'una altra forma amb el món. Han d'entendre, poc a poc, les diferències que entorpeixen l'entesa entre grups i nacions, i els interessos i necessitats humanes compartides que fan essencial la comprensió, si es busca resoldre problemes comuns.

Aquesta comprensió del món promourà el desenvolupament humà només si s'autoimposa la recerca del pensament crític, el pensament

que se centra en com les narratives històriques es construeixen, la forma en què poden estar esbiaixades i la dificultat d'ordenar proves disperses. La història s'impartirà amb un ull posat en pensar críticament sobre aquestes qüestions. Alhora, les tradicions i les religions dels grups principals dins la pròpia cultura i el món s'ensenyaran per tal de promoure la comprensió de la complexitat i varietat de creences i pràctiques. Aquesta és una bona manera d'arribar a veure les persones que sostenen una posició religiosa o política minoritària no com a formes imminents d'amenaça, sinó com a éssers humans plens que tenen raons complexes per a fer el que fan i que mereixen respecte amb independència de si estem d'acord amb ells o no.

En termes curriculars, aquestes idees suggereixen que tots els estudiants universitaris han d'aprendre els rudiments de la història del món i han de tenir una comprensió rica i no estereotipada de les principals religions del món, per posteriorment aprendre a indagar amb més profunditat en almenys una tradició desconeguda, adquirint d'aquesta manera eines que després podran utilitzar en

altres àrees. Alhora, han d'aprendre sobre les grans tradicions, majoritàries i minoritàries, existents dins del seu propi país, centrant-se en la comprensió de com les diferències de religió, raça i gènere han estat associades amb diferents oportunitats de vida. Tots, en fi, han d'aprendre bé almenys una llengua estrangera i així veure que un altre grup d'éssers humans intel·ligents han entès el món d'una altra manera, que tota traducció és interpretació, i li dona al jove una lliçó essencial d'humilitat cultural. Estic molt impressionada amb l'èmfasi en l'aprenentatge d'idiomes en el pla d'estudis d'aquesta universitat i m'agradaria que universitats nord-americanes fessin el mateix èmfasi.

La tercera habilitat del ciutadà, estretament relacionada amb les dues primeres, és el que jo anomenaria la imaginació narrativa. Aquesta és la capacitat de pensar en com seria posar-se a la pell d'una altra persona, llegir amb intel·ligència la seva història i comprendre les emocions i els desitjos i els anhels que aquest algú podria tenir. Com he observat, la imaginació moral, sempre sota el setge de la por i el narcisisme, tendeix a oxi-

---

no examinada no és digna de ser viscuda». PLATÓ, *Diàlegs I. Defensa de Sòcrates*.

Els éssers humans són propensos a estar al servei de l'autoritat i la pressió de grup; per tal de prevenir atrocitats necessitem contrarestar-ho produint una cultura de la dissidència individual

dar-se, si no es refina enèrgicament i es cultiva a través del conreu de la simpatia i la preocupació pels altres. Aprendre a veure a un altre ésser humà no com una cosa sinó com una persona plena, no és un assoliment automàtic: ha de ser promogut per una educació que refini la capacitat de pensar sobre el que pot ser la vida interna d'un altre —i també per la comprensió de per què no és possible captar plenament aquest món interior o per què una persona és sempre fins a cert punt un enigma per a l'altre. Aquesta capacitat brinda un suport crucial tant al pensament crític com a la ciutadania mundial. Es promociona, sobretot, a través de l'ensenyament de la literatura i les arts.

Igual que amb el pensament crític, aquí també el cultiu de la imaginació és essencial no només per a la ciutadania, el meu centre d'interès en aquesta conferència, sinó també per al creixement econòmic a llarg termini. Si la gent només aprèn a aplicar habilitats apreses de memòria, no serà capaç d'innovar. La innovació necessita imaginacions capacitades. Per aquesta raó, un cop més, la Xina i Singapur, interessades principalment en el creixement, han reformat

recentment el seu sistema educatiu per a reforçar-hi la presència de l'art i la literatura. Però, si pensem en com poden florir les democràcies, podem veure que necessitem les arts i les humanitats de forma més urgent, ja que la comprensió amable entre els grups és essencial.

Les arts poden conrear la simpatia dels estudiants de moltes maneres, mitjançant el compromís amb diferents obres de literatura, música, belles arts i dansa. Però cal reflexionar sobre quins seran probablement els punts cecs de cada estudiant i els textos s'han de triar en conseqüència. Totes les societats tenen en tot moment els seus punts cecs particulars, grups dins de la seva cultura i també grups a l'estranger que són especialment propensos a ser tractats amb ignorància i poca traça. Les obres d'art poden ser triades per promoure la crítica d'aquesta poca traça, així com una visió més adequada d'allò que roman invisible. El gran escriptor afroamericà Ralph Ellison,¹⁴ en un assaig tardà sobre

la seva clàssica novel·la *Un home invisible*, va escriure que una obra com la seva podria ser «una bassa de percepció, esperança i entreteniment» sobre la qual la cultura nord-americana podria «sortejar els inconvenients i remolins» que s'interposen entre nosaltres i el nostre ideal democràtic. La seva novel·la té la visió interna del lector blanc com a tema i objectiu. L'heroi és invisible per a la societat blanca, però ens explica que aquesta invisibilitat és un defecte imaginatiu i educatiu d'aquella, no un accident biològic del propi heroi; la visió interna de la societat blanca requereix conreu; i Ellison, òbviament, pensava que la seva novel·la podria ser una part d'aquest conreu. A través de la imaginació podem tenir una mena de visió de l'experiència d'un altre grup o persona que és molt difícil d'aconseguir en la vida diària —en particular quan en el nostre món s'han construït separacions clares entre els grups i sospites que fan difícil qualsevol trobada. Part de la idea d'Ellison era que habitar en el món interior d'un personatge de raça diferent seria una poderosa manera de minar la repulsió, la qual era un important component del racisme

¹⁴ Ralph Ellison (1913-1994) va ser un escriptor afroamericà molt conegut als EUA, autor de *Invisible Man*; i de *Shadow and Act* entre d'altres.

El coneixement no és garantia de bon comportament, però la ignorància és una garantia virtual de mal comportament

nord-americà, amb les seves prohibicions en els menjadors compartits, fonts d'aigua potable i piscines, per no parlar de la prohibició de matrimonis interracialis. L'empatia és un tipus d'intimitat mental amb l'altre i una eina de gran abast cap al canvi de conducta.

Fem un balanç. Quin és l'estat de les capacitats cíviques en el món actual? Molt dolent, em temo. El tipus d'educació que recomano va raonablement bé on ho vaig estudiar per primera vegada, concretament en els currículums de secundària i universitaris a l'àrea d'arts liberals dels EUA. De fet, és aquesta part del pla d'estudis en institucions com la meua,¹⁵ que atreu en particular el suport filantròpic, perquè els rics recorden amb plaer els temps en què llegien llibres que els encantaven i reflexionaven sobre preguntes obertes. Ara, però, hi ha una gran tensió. Al *New York Times*, la presidenta de la Harvard University, Drew Faust,¹⁶ informava que la crisi econòmica ha reforçat la imatge

que el valor d'un títol universitari és en gran part instrumental, i que els líders universitaris estan abraçant cada vegada més un model de mercat en la seva missió, en conseqüència, reduint les arts liberals. En una recent visita a Stanford, em vaig trobar que les arts liberals hi tenen problemes, gràcies a la preferència per la capacitat tècnica que és endèmica de la cultura de Silicon Valley —però instigada, crec, pels errors comesos per diverses generacions d'administradors, que han alimentat l'ansietat dels pares i els estudiants per llocs de feina amb finalitats de lucre a expenses d'una ciutadania responsable.

Fora dels EUA, moltes nacions on els plans d'estudi universitaris no inclouen un component d'arts liberals estan ara lluitant per bastir-ne un, ja que reconeixen la seva importància en l'elaboració d'una resposta pública als problemes de pluralisme, por i sospita a què les seves societats s'enfronten. He estat involucrada en aquest tipus de discussions a molts països i el fet que el meu llibre sobre l'educació liberal estigui traduït actualment a vint idiomes és molt emocionant per a mi; però és difícil

dir si s'hi produirà una reforma en direcció favorable a les arts liberals, ja que hi ha moltes pressions en l'altra direcció.

Per tant, les universitats del món tenen grans mèrits, però també grans reptes i problemes en augment. Els polítics tendeixen a tenir imaginació a curt termini i no estan pensant bé, sovint, sobre el que és necessari per crear democràcies estables i fructíferes. Què obtindrem si aquestes tendències continuen? Nacions de persones amb formació tècnica que no saben com criticar l'autoritat, útils creadors de lucre amb imaginacions maldestres. Les democràcies tenen grans potències racionals i imaginatives. També són propenses a alguns defectes greus en el raonament, al parroquialisme, a la pressa, a la deixadesa, a l'egoisme, a la deferència a l'autoritat i a la pressió de grup. Una educació basada principalment en la rendibilitat en el mercat global magnifica aquestes deficiències, produint una matusseria cobdiciosa i una docilitat tècnicament capacitada que amenacen la vida mateixa de la democràcia i que sens dubte impedeixen la creació d'una cultura mundial decent.

¹⁵ Chicago University.

¹⁶ Drew Faust (1947) és historiadora americana. Ha estat presidenta de la Harvard University.

Els polítics tendeixen a tenir imaginació a curt termini, i no estan pensant bé, sovint, sobre el que és necessari per crear democràcies estables i fructíferes

Si el veritable xoc de civilitzacions és, com crec, un xoc dins la persona individual, totes les societats modernes estan perdent ràpidament la batalla, ja que alimenten les forces que condueixen a la violència i la deshumanització i deixen d'alimentar les forces que condueixen a conrear la igualtat i el respecte. Si no insistim en la importància crucial de les humanitats i les arts, s'enfonsaran, perquè no generen diners. Només fan una cosa molt més valuosa: un món en el qual val la pena viure, persones que són capaces de veure altres éssers humans com a persones plenes, amb pensaments i sentiments propis que mereixen respecte i simpatia, i nacions que són capaces de superar la por i la sospita en favor de debat comprensiu i motivat. ■

ABÈTICA

A

Abelló i Filella, Antònia
(1913 - 1984)

Aiguader i Miró, Jaume
(1882 - 1943)

Aiguader i Miró, Artemi
(1889 - 1946)

Aleixandri i Babot, Joaquim
(1906 - 2002)

Amat-Piniella, Joaquim
(1913 - 1974)

MEMÒRIAesquerra.cat

LA HIPERENCICLOPÈDIA
D'ESQUERRA REPUBLICANA
DE CATALUNYA

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA